

Tétel 04.

MIKSZÁTH KÁLMÁN NOVELLÁI

TANTÁRGY	SZINT	TÍPUS
Irodalom	Középszint	Tétel

TÉMAKÖR	Portrék
TANANYAG CÍME	Mikszáth Kálmán novellái

A tétel vázlata:

- I. Mikszáth Kálmán, a „nagy palóc”
- II. Mikszáth helye irodalmunkban
- III. Mikszáth írói világa
  - Témaválasztás
  - Ábrázolásmód
- IV. *A Bede Anna tartozása* című novella elemzése

I. Mikszáth Kálmán, a „nagy palóc”

Mikszáth Kálmán írói élményvilágát, ábrázolásmódját egyaránt meghatározta **szülőföldjéhez, palócföldhöz** fűződő szoros kapcsolata.

Mikszáth és a palócföld

- Mikszáth Kálmán Szklabonyán született (Nógrád megye).
- Két nép nyelve és kultúrája keveredik ezen a vidéken: a magyaroké és a tótoké (szlovákok).
- A **kisgyermek**ként itt hallott mesék, történetek, valamint a falu jellegzetes palóc figurái ihlették később számos művét.
- „Görbeország” – így nevezte Mikszáth a Felvidéket.
- A **palócok**at Mikszáth emelte a magyar irodalmi köztudatba.
- Pesti évei alatt ragadt rá a „nagy palóc” elnevezés.
- Mikszáth tiszteletére főzték az első palóclevest a pesti István Főherczeg Szállodában Gundel János receptje alapján.

... a hely, ahol egyetlen pillanatra sem pihenhet meg a szem, mert hegycsúcsok, völgykatlanok, hegyi falvak házai kanyarognak, kígyóznak mindenfelé...

A **palócok** a Mátrától és a Bükk-től északra fekvő területen (Nógrádi-medencében és az Ipoly völgyében) élő népcsoport, akik jellegzetes nyelvjárásban beszélnek.

Nyelvjárásukra jellemző például, hogy:

- a -val/vel rag nem hasonul (ablakval)
- -t végű igék múlt ideje (megsütte)
- kettős hangzók (ó helyett aó, laó)
- -ti helyett -tyi (szeretyi)
- az „a” hang helyett ajakzárás nélkül ejtett „á” hang áll.

Gyermekkor

- 1847-ben született jómódú kisbirtokosi családban.
- A családi legendáriumban elevenen éltek az egykorvolt nemesi ősök történetei.
- A kis Mikszáth számára görbeország nem egyszer különös paraszti figurái valóságos, élő alakok voltak: ő maga is ott élt köztük.
- Kiskorában sokat betegeskedett, s ilyenkor a falu idősebb asszonyai vigyáztak rá. Tőlük hallhatott számos palóc mesét, történetet, **anekdotát**.

Anekdota

- Rövid, tréfás, humoros, csattanós történet.
- Rendszerint ismert személyeket mutat be.
- Célja: a társalgásba illesztve színesítheti a beszélgetést, fenntartja a hallgatóság figyelmét, megnevettet vagy el is képeszthet.
- A **társasági élet** kedvelt eleme volt.
- Hiteles ábrázolásra törekszik, bár a hitelességénél az érdekessége többet számít.
- Leggyakrabban szóban terjed. (Szó szerinti jelentése, a „kiadatlan” is erre utal.)
- A magyar irodalomban Mikszáthot tartják a legnagyobb mesterének.
- Novelláira is az „anekdotikus elbeszélésmód” jellemző. (Erről később!)

Mikszáth és a társasági élet (Egyszer fent, egyszer lent...)

(Fent) Jogászok közt

- Mikszáth Pesten tanult jogot, de a diplomát nem szerezte meg.
- Balassagyarmaton Mauks Mátyás főszolgabíró mellé került esküdtnek.
- Itt ismerkedett meg a megyei élettel és a **dzsentrik világgal**.
- Az apai tiltás ellenére 1873-ban feleségül vette Mauks Mátyás lányát, Ilonát.

Dzsentri: Magyarországon az 1870-es évektől így nevezték az **elszegényedő, birtokát vesztő nemesi réteget**, aki társadalmi rangjához és úri életformájához foggal-körömmel ragaszkodott. Rendszerint hivatali vagy értelmiségi pályára kényszerültek.

(Lent) Pesti újságíró

- Pestre költöztek, ahol Mikszáth újságírásból és novellaírásból próbálta eltartani feleségét – sikertelenül.
- Hogy a nyomortól megmentse Ilonát, elváltak, és az asszony hazaköltözött szüleihez.

(Fent) Szegedi és pesti újságíró, író

- Szegeden lett tudósító a Szegedi Napló című lapnál 1878 és 1880 között.
- 1880-ban visszatért Pestre, és a Pesti Hírlap munkatársa lett.
- Két kötete, a Tót atyafiak (1881) és A jó palócok (1882) meghozza számára a sikert.
- **Ünnepelt író** lett.
- 1882-ben újra feleségül vette Mauks Ilonát.

(Fent) Az ünnepelt író

- A Petőfi Társaság tagja lett.
- A Kisfaludy Társaság tagjává választották.
- A Magyar Tudományos Akadémia tagja lett.
- 1887-től haláláig kormánypárti képviselő volt.
- 1910-ben az egész ország ünnepli 40. írói jubileumát.
- A díszünnepség után két héttel halt meg.

Tétel 04.

MIKSZÁTH KÁLMÁN NOVELLÁI

II. Mikszáth helye irodalmunkban

Mikszáth Kálmánt tartják a magyar irodalom egyik legnagyobb **mesélőjének**.

- A XIX. századi szerzők közül Jókai mellett ő a legolvasottabb író.
- Anekdotázó stílusa, figyelmet fenntartó adomái élvezetes és változatos olvasmánnyá teszik műveit.
- Közvetlen, bensőséges hangjának és humorának köszönhetően úgy tűnhet az olvasónak, mintha Mikszáth ott ülne és mesélne mellette.
- Mikszáth prózája a **híd** Jókai **romantikája** és a **realizmus** között.

Mikszáth, a híd

JÓKAI MÓR	MIKSZÁTH KÁLMÁN	MÓRICZ ZSIGMOND
<i>romantika</i> (realizmus)	realizmus (romantika)	(<i>realizmus</i>) naturalizmus
anekdotikusság		lényegre törő, tárgyilagos stílus
romantikus meseszöveg		realista cselekményszöveg
szélsőséges jellemű romantikus hősök	különc, zárkózott figurák realista módon ábrázolva	tipikus figurák realista módon ábrázolva
főhősei: nemesek, polgárok	főhősei: dzsentrik, polgárok, parasztok	főhősei: gazdák, parasztok
epizód- és háttérszereplő a paraszt (Bár a jobbágyság ügyét fontosnak tartja!)	újszerű parasztábrázolás (Főhősei a parasztok.)	
visszatérő motívumok		
mesés/mitikus elemek, csodák	balladás szerkesztés (kihagyás, elhallgatás)	montázstechnika, naturalista ábrázolás
rendszerint nem törekszik hiteles lélekrajzra	hiteles lélekrajz, lélekelemzés, motivációk felfedése	
realista tájábrázolás (aprólékos, részletező leírás)		

III. Mikszáth írói világa

Mikszáth mind prózájának **témaválasztásában**, mind írói **ábrázolásmódjában** újat hozott.

Témaválasztás

- *Paraszti (falusi) világ*
  - Palócnovellái tartoznak ide.
  - Hősei egyszerű, falusi emberek, többnyire paraszti sorban élők.
  - Személyes élmények, valódi figurák ihlették.

- *Dzsentrik világa*
  - Számos regényében ábrázolja az alakuló, formálódó magyar dzsentrivilágot.
  - A dzsentrik ábrázolásában jut legközelebb a realizmusig.

- *Történelmi téma*
  - Történelmi regényeiben gyakoriak a különc, **anakronisztikus** figurák.
  - Hősei rendszerint két korszak, két világ értékrendjét hordozzák.
  - Ezen értékrendek összeütközése, szembesítése adja a regények gerincét.

- *Országgyűlési karcolatok*
  - A karcolat eseményekről, közéleti személyiségekről írt rövid, szellemes írás.
  - Publicisztikai műfaj.
  - A történések egy epizódját, egy jellegzetes emberi magatartást ragad ki.
  - Kritikai élel, véleményformáló céllal ábrázolja azt.

Anakronizmus

- Jelentése: korszerűtlenség, kortévesztés.
- Elavult, régies, az adott korba nem illeszkedő jelenséget, tárgyat, személyt nevezük így.
- Anakronisztikus tárgy lehet ma egy tárcsás telefon. Anakronisztikus figura Don Quijote, aki középkori külsőségek között él évszázadokkal a lovagkor után.
- Anakronizmusnak tekintjük pl. az Iliász seregszemle jelenetét is, hiszen képtelenségnek tűnhet, hogy Helené a háború 10. évében mutassa meg a várfalról Trója öreg királyának a görög vezéreket.

Ábrázolásmód

- Mikszáth eltávolodik a romantika szélsőséges (fekete/fehér) hőseitől, az emelkedett hangnemtől és a túlzott eszményítéstől.
- Prózáját **újszerű parasztábrázolás** jellemzi.

Újszerű parasztábrázolás

- Jókainál a parasztfigurák csak mellékszereplők vagy háttérszereplők lehetnek, s többnyire kedves humorral vagy iróniával ábrázolta őket.
- Mikszáth hősei **egyszerű, falusi** emberek, témája a népelet közvetlen ábrázolása.
  - Otthonról ismerős figurákat rajzol meg hőseiben.
  - Hangja ennek megfelelően **közvetlen** és szeretetteljes.
  - Jól ismerte a falu világát, jellegzetes szemléletmódját és értékrendjét.
  - Így pontosan és hitelesen festhette meg hősei lélekrajzát.
  - A mikszáthi hősök belülről motivált figurák.
  - Gyakran ellentét feszül a hős frontális viselkedése (amit kívülről mutat), és belső világa között. (A külső és a belső között ellentét feszül.)
  - Az esetenként együgyű, sokszor mogorva, durva és barátságtalan külső mögött megmutatja a lelki nagyságot, az érzékenységet, hőse erkölcsi tartását és a belsejében lakozó hatalmas szenvedélyeket is.
  - A mikszáthi palóc figurák természetes emberek: a kultúra, a nagyváros álságaitól mentesek.

Közvetlenség

- Az élőbeszéd közvetlenségével szólal meg. Ezt erősítik a történetekben felbukkanó **anekdoták**, mendemondák is.
- Élőbeszédre jellemző mesélési stílusban adja elő történeteit. Ezért érezhetjük időről időre úgy, mintha mellettünk ülne, és bensőséges hangon anekdotázna a szerző.
- Az elbeszélő beleéli magát a történetbe.
- Műveiben gyakran használ függő beszédet az általános értelmű mondatokkal váltogatva, így könnyű elveszíteni a fonalat, hogy az elbeszélő vagy a hős gondolatait olvassuk éppen.

Anekdotikus elbeszélésmód

- Az elbeszélésmód közvetlenségének egyik legfontosabb eszköze az *anekdota*.
- A rövid, rendszerint tréfás vagy érdekesítő történetek élővé teszik a narrátor előadásmódját, megfelelően „adagolva” pedig fenntartják az olvasó figyelmét.
- Időnként az anekdota tényei mellékesnek, sőt egyenesen feleslegesnek tűnhet a központi cselekmény szempontjából. Azonban éppen az anekdoták hordozhatnak olyan tényeket, melyek megvilágítanak, értelmeznek későbbi eseményeket, **sejtetik** a végkifejletet.
- A gyakori kitérők hátránya, hogy elterelhetik a figyelmet, megtörik az eseményláncot.

Balladás vonások

- A mikszáthi novellák, elbeszélések sajátossága a balladás eszközök gyakori használata.
- A palóc nép életében fontos szerephez jutnak a hagyományok, a néphit és a babonák.
- A balladás eszközök (sejtetés, elhallgatás stb.) segítenek megteremteni ennek a jellegzetes, naiv hittel és babonákkal átitatott világ atmoszféráját.
- A balladás elemek között gyakoriak a **természetből** vett szimbólumok, motívumok (pl. virágszimbólika, tűz, szakadék stb.).

Táj és természet

- Mikszáth palóc hőseit nem érthetjük meg igazán az őket körülölelő táj természeti adottságai nélkül.
- Mikszáth maga is olyannyira fontosnak tartja a tájat, hogy realista módon, pontosan ábrázolja.
- Természetfelfogásában mégis a **romantikához** áll közelebb: a természet a lélekerősítő magánynak, az elmélyülésnek és a vigasznak az otthona.
- A természetes tájba helyezi természetes szereplőit: a vidék őszinte, egyszerű, tisztán emberi hőseit.
- Mikszáthnál a táj hatással van a hősökre: szikárrá, szótlanná és keményvé, ugyanakkor egyenessé és természetesen őszintévé edzi szereplőit.

- Ezek a figurák közelebb állnak a természethez (és a természeti törvényekhez), mint az emberi társadalomhoz.
- A táj és a természet azonban nem csak formálja lakóit, de ő maga is hallgatag, ám fontos szereplője a történetnek. Érti, érzi lakóit.

Romantikus vonások

- Idilli környezetben ábrázolja **szereplőit**: a romlatlan, paradicsomi természetben.
- Hősei között találkozunk romantikusan idealizált karakterekkel is.
- Kedveli a különös történeteket.
- Műveiben gyakoriak a váratlan fordulatok, a kiélezett helyzetek.

Szereplői

- Két legismertebb novelláskötetében, a *Tót atyafiakban* és *A jó palócokban* egyaránt találkozhatunk a visszatérő hősök rendszerével.
- Egy-egy szereplő több novellában is megjelenik, hősei többnyire ismerik egymást.
- Olyan, mintha egyetlen közösség történeteit olvasnánk.

És most lássunk egy novellaelemzést!

IV. A Bede Anna tartozása című novella elemzése

BEDE ANNA TARTOZÁSA (A JÓ PALÓCOK, 1882)

NOVELLAELEMZÉS	
CÍME	A címszereplő (Bede Anna) nem azonos a főszereplővel. A címszereplő síron túli tartozását testvére (a főszereplő) „fizeti ki”.
KÖZPONTI MOTÍVUM	A novella középpontjában a <i>helyettesítéses áldozat</i> és annak eszköze, a <i>szerepcseré</i> áll. Ezek azonban csak novella végén derülnek ki egy váratlan fordulattal (csattanó).
SZÖVEGSZERVEZŐ ELV	A késleltetés (retardáció), a hosszas előkészítés (expoziáció) gyakori eleme a Mikszáth-novelláknak.
A NOVELLA CSELEKMÉNYE (A NOVELLÁBAN TÖRTÉNEK)	1) Bede Erzsébet elmegy a bírákhoz – büntetését kéri. 2) Kiderül az igazság. 3) A bírák kegyes hazugságával zárul a történet.

NOVELLAELEMZÉS

A NOVELLA TÖRTÉNETE (ELŐZMÉNYEKSEL EGYÜTT)	Jóval hosszabb, mint a novella cselekménye. Hozzátartozik a novellából elénk rajzolódó előtörténet is: Bede Annát orgazdaság miatt elítélték. Volt egy szeretője, Kártony Gábor. Miatta keveredett bele az ügybe. (Nem derül ki, de lehet, hogy a férfi volt a bűntársa.) Anna, mielőtt börtönbe mehetett volna, váratlanul meghalt. A fogházi idézést azonban megkapta a család. Anyja elküldte Erzsit, hogy ülje le nővére büntetését, mert a „A törvény törvény”. Így jelent meg Erzsi a bírák előtt, akik előbb Annának hitték, majd mikor kiderült az igazság, elengedik a lányt.
ARCHITEKTONIKA (KÜLSŐ SZERKEZET)	A novellában leíró, elbeszélő és párbeszédes részek váltják egymást. Az elején az elbeszélés és a leírás dominál, majd a novella második felében a dialogizálás válik uralkodóvá.
CSELEKMÉNYSZERKEZET (BELSŐ SZERKEZET)	<ol style="list-style-type: none"> 1) EXPOZÍCIÓ (nyomasztó légkör teremtése, bíróság leírása) 2) Bonyodalom (Bede Erzsi megjelenése) 3) KIBONTAKOZÁS (Bede Erzsi története) 4) Tetőpont (a lány felfedi kilétét) 5) MEGOLDÁS (a bírák kegyes hazugsága)
NARRÁTOR (ELBESZÉLŐ)	Mindentudó narrátor, aki empátiával, megértéssel ír hőseiről.
SZEREPLŐK	A bírák, az elnök: nincs nevük, a státuszuk/pozíciójuk a lényeges. Hivatalszerűen végzik a munkájukat, azonban az utolsó, feloldozó gesztusuk egészen emberivé teszi őket az olvasó szemében. Bede Erzsi: takaros, alázatos, szelíd, szemérmes, naiv, tisztességes lány. Bede Anna: a novella cselekménye idején már halott. Csak az derül ki róla, hogy orgazdaság bűnébe esett feltehetően a szeretője miatt. Bede Anna és Erzsi édesanyja: tisztességes, egyszerű, törvénytisztelő asszony.
ATMOSZFÉRA	A novella elején bágyadt, párás, fullasztó légkört teremt az író. A lány megjelenése oldani kezdi a nyomasztó légkört. A bírák mogorvasága az üde, kedves teremtés belépését követően azonnal oldódni látszik, csak az elnök tartja magát. Ő majd akkor kezd enyhülni, mikor kiderül a lány valódi személyazonossága. A fullasztó melegből, friss, üde tavasz lesz. (Bár odakint továbbra is köd és fagy uralkodik.)
HANGNEM/STÍLUS	Az atmoszféra változása hangnem- és tempóváltással jár együtt. A szigorú, tényszerű és lassú nyitást követően a lány elbeszélése, majd az egyre pergősebb párbeszédnek kicsit felgyorsítják a tempót. A bírákról és az elnökről szóló tényszerű közlések mellett a lány feltűnését követően egyre több költői kép színesíti a szöveget.

NOVELLAELEMZÉS

MOTÍVUMOK	<ul style="list-style-type: none"> • évszakok (tél, tavasz) • meleg – hideg • forróság – frissesség • virág (jégvirág, virágos ködmön, virágos kamra) • naiv hit (ha van bűn, meg valakinek kell bűnhődni érte) • bűn – büntetés – bűnhődés • „odafönt” (kettős értelmű: felsőbb hivatal vagy a Jóisten) • külső törvény, belső törvény
ÁBRÁZOLÁSMÓD	A körülmények és a helyszín realista ábrázolása mellett főleg romantikus elemekkel találkozunk a műben. A lány, a bizarr szituáció, az atmoszféra meseszerű változása, a síron túli büntetés motívuma mind ide tartoznak.
MOTIVIKUSAN BEVONHATÓ ALKOTÁSOK	<ul style="list-style-type: none"> • bűn – büntetés – bűnhődés • külső törvény, belső törvény Szophoklész: Antigoné Shakespeare: Hamlet Arany János: Tetemrehívás Arany János: Ágnes asszony